

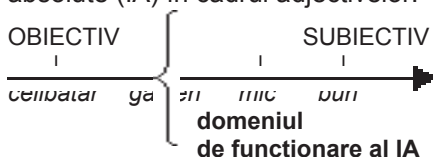
Ludmila ZBANȚ

CÂTEVA REFLECȚII PRIVIND INTENSIFICAREA CALITĂȚII ÎN LIMBILE ROMÂNĂ ȘI FRANCEZĂ

Atunci când se fac referiri la categoria calității și la posibilitatea intensificării ei, este vizată, în primul rând, clasa adjectivelor. Nu toate adjectivele admit intensificarea (maximă sau minimă) a valorilor redade, fiindcă acest lucru depinde, în mare parte, de implicarea în operația respectivă a subiectului vorbitor. El selectează adjectivele ținând seama de mai multe criterii, dar o condiție principală este, în acest caz, capacitatea formelor alese de a admite graduarea valorilor transmise. O astfel de condiție este îndeplinită doar de o parte a adjectivelor și depinde de nivelul subiectivității vorbitorului.

Lingvista franceză C. Kerbrat-Orecchioni studiază semantica adjectivelor și operează, în scopul efectuării unor clasificări, cu o axă pe care plasează câteva adjective, pornind de la o clasificare mai fină decât simpla dihotomie de adjectiv *clasificator* / *nonclasificator* susținută de G. A. Milner. În schema de mai jos, ponderea elementelor intensificării se concentrează în domeniul lexicului (adjectivelor) subiectiv, oferind interlocutorilor vaste posibilități de utilizare a lexemelor cu valorile lor conotative.

Modificând într-o măsură neînsemnată schema propusă de C. Kerbrat-Orecchioni¹, putem marca domeniul de manifestare a intensității absolute (IA) în cadrul adjectivelor:

Nu este vorba de o simplă delimitare a adjectivelor de relație (care nu admit graduarea sau intensificarea valorii lor) de cele ce exprimă calitatea (de obicei graduabile). Se accentuează ideea posibilității de exprimare a judecăților de valoare referitoare la nivelul / gradul prezenței sau absenței unei calități atribuite unui subiect sau obiect. O astfel de judecată este întotdeauna marcată de subiectivitatea interlocutorilor și, de obicei, variază de la caz la caz, de la un context la altul.

O serie de factori mai puțin tradiționali, ce duc la schimbarea sensului cuvintelor și care ar putea servi la explicarea schemei *supra*, este prezentată de B. Buffard-Moret în cadrul analizei bazate pe aceeași dihotomie „obiectiv-subiectiv”. Fiind conștientă de faptul că toate criteriile utilizate pentru a distinge subgrupele de adjective sunt foarte vagi, ea consideră că ar fi mai corect a se vorbi despre **utilizare** obiectivă, subiectivă, axilologică etc.² Aceste schimbări trebuie plasate neapărat în spațiu și timp, care sunt, la fel, niște factori importanți pentru evaluarea schimbărilor semantice ale cuvintelor.

Există întotdeauna o corespondență între scara valorilor subiective (noțiunea de afectiv, emotiv) și faptele descrise. Clasificarea dată pornește de la ideea că evaluarea conținutului semantic al lexemelor are loc pe o axă la a cărei extremitate găsim polul valorii de obiectivitate (descriptivă), iar la cealaltă extremitate se plasează valoarea subiectivă (evaluativă). Deseori este greu să trasezi limita dintre aceste două noțiuni. Adjectivul „lunecă” pe axa în cauză, cumulând, în măsuri diferite, valoarea obiectivă sau cea subiectivă. În funcție de volumul conținutului obiectiv-subiectiv, putem aprecia posibilitățile de graduare / intensificare ale valorilor adjectivelor respective.

Adjectivele atrase de extremitatea **[obiectiv]** (*primul, metallic* etc.) nu admit graduarea valorii lor, deci nu acceptă intensificarea. Deplasându-

ne pe axă de la polul „obiectiv” spre cel „subiectiv”, obținem grupul de adjective **[-obiectiv]** (*surd, orb, pietros* etc.). Definițiile lexicale ale acestui grup de adjective nu sunt subiective, ele fac trimitere la fragmente ale realității care pare a fi univocă, stereotipă pentru toți reprezentanții comunității etno-culturale date. Însă anume acest factor admite interpretări individuale ale calităților respective (care diferă de norma comună) și face loc elementului subiectiv, deci și unor structuri graduate. Iată doar două exemple în care adverbele de intensificare graduează calitatea redată printr-un adjectiv cu statut obiectiv:

[...] *son passé est trop présent pour qu'on l'efface* [...] (L. Jolicoeur).

Elle était prodigieusement française (A. Maurois).

Cum să apreciem ca obiectivă valoarea adjectivului *présent* sau *française* în aceste fraze? Oare putem fi un pic mai „prezenți” decât „absenți” sau mai „francezi” decât „francezi”? Este vorba, firește, despre o funcționare a adjectivului marcată de o valoare metaforică și îi putem atribui, cu anumite rezerve, calificativul de obiectiv. Rezultă că vom avea de a face mai frecvent cu situația „mai puțin obiectiv” **[-obiectiv]** decât cu **[obiectiv]**.

Următorul grup pe axa „obiectiv-subiectiv” este marcat prin valoarea de „mai puțin subiectiv” **[-subiectiv]** (*puternic, larg, îngust, bătrân, mare* etc.). Partea evaluării subiective prevalează în astfel de adjective, căci conținutul lor semantic nu-și are suportul în factorii „veridici” din realitatea obiectivă. Calitatea exprimată de ele se pretează graduării / intensificării și variază în funcție de substantivul pe care îl determină tipul respectiv de adjective. Numitorul comun al acestui grup de adjective este constituit de evaluarea calităților în raport cu un anumit model, etalon. Ultimul grup de adjective are valoarea de „mai mult subiectiv” **[+subiectiv]** (*simpatic, antipatic, adorabil, încântător* etc.). Subiectivitatea ce se conține

în semantica acestor adjective se explică prin faptul că acestea transmit niște calități al căror referent este vorbitorul însuși, căci el impune propria normă de apreciere a calității, fapt ce motivează alegerea domeniului „preferat” de funcționare a adjectivelor de referință – cel al exclamației și interogației.

În aceeași clipă o durere violentă îl zgudui ca și când i s-ar fi împlântat un pumnal în piept (L. Rebreanu).

Adjectivul *violentă* este puternic marcat de factorul subiectivității care generează, în același timp, intensificarea valorii semantice a substantivului *durere* (o durere foarte mare, foarte puternică). Valoarea de intensitate absolută (IA), redată cu ajutorul adjectivului *violent*, marcat de intensem chiar în semantica lui primară, este amplificată suplimentar de subordonata comparativă *ca și când i s-ar fi împlântat un pumnal în piept*, care întregeste tabloul general și contribuie la focalizarea atenției interlocutorului asupra noțiunii de „durere foarte puternică”.

În vorbire întâlnim uneori secvențe ce conțin o topică inversată: unei valori foarte înalte a intensității calității – produs al semanticii substantivelor, adjectivelor, verbelor sau adverbilor utilizate – îi este suprapusă o a treia dimensiune – cea a rolului stilistic al inversiunii, căci „se scoate pe prim-plan intensitatea calității și se încarcă cu anumite note emotive”³. Spre exemplu, sintagma *o față frumoasă* are un grad mai mic de intensificare în comparație cu *o frumoasă față*.

Nivelul și modul de exprimare a subiectivității variază de la o comunitate linguală la alta, fiind marcat de așa-zisa „mentalitate verbală” bazată pe raportul dintre lumea care ne înconjoară și limba în care această realitate se reflectă, căci „la nivelul «noțiunii mentale» se face un fel de selecționare a aspectelor (caracteristicilor) pe care fiecare popor – purtătorul cutărei sau cutărei limbi – le evidentiază prin

mijloace verbale. Alegerea aspectelor realității care își găsesc exprimarea prin mijloace lingvistice diferă de la o limbă la alta. Rezultatul acestei «selecționări» la nivel mental prezintă niște deosebiri mai mult sau mai puțin verbale, în reacția purtătorilor diferitelor limbi la una și aceeași situație»⁴. Lucrul acesta se observă deseori în structurile comparative care, fie că valorifică diverse calități specifice (de exemplu, calitățile atribuite reprezentanților florei și faunei), fie că se referă la activitățile caracteristice persoanelor din diferite medii sociale, la religie, mituri, la realități etnografice etc.

În urma analizei condiției interioare a clasei adjectivelor, în vederea găsirii posibilităților de realizare a BSS ale intensității absolute (IA), se constată că acestea rezultă din interacțiunea unor factori de natură semantică, sintactică și stilistică. Valoarea redată de adjectiv poate s-o intensifice pe cea a unui substantiv, mai des însă ea este intensificată de diverse adverbe de cuantificare / intensificare. Rolul adjectivului în operația de intensificare se materializează și prin faptul că el creează o bază solidă pentru adverbe în cadrul cărora fenomenul IA se manifestă din plin datorită diferitelor modele care variază de la o limbă la alta, de la un registru al limbii la altul.

În contextul modelelor de intensificare a calității realizate în cadrul adjectivelor se cere analizată încă o chestiune. Avem în vedere cazurile IA redată prin forme de origine latină și care sunt considerate în română, în franceză, în spaniolă și în alte limbi romanice cuvinte incompatibile cu categoria intensificării sau graduării, fiindcă ele conțin semul superlativului (în dubla lui tratare ca superlativ relativ (SR) și ca superlativ absolut (SA) care provine din dualitatea formei în latină) în chiar semantica lor primară. Este vorba despre cuvinte cum ar fi, în limba română: *colosal, cumplit, monstruos, extraordinar, desăvârșit*, etc.; iar în franceză: *extraordinaire, sublime, immense, colossal, absolu, supérieur* etc.

Alături de alți lingviști, N. Mihaescu pledează pentru o limbă română corectă, constatând însă cu regret că, fiind extrem de solicitată și având un uzaj destul de frecvent, unele cuvinte „se întâmplă să nu se bucure întotdeauna de o justă întrebuințare”⁵. Sunt citate ca exemple *superior, suprem, optim*, care posedă în chiar semantica lor incipientă valoarea comparativă (în cazul lui *superior*) sau a gradului superlativ (*suprem*) și se supun deseori unei graduări sau unei comparații (*cel mai superior, cel mai optim*) în comunicarea cotidiană și în unele lucrări științifice.

Prof. A. Ciobanu își expune părerea despre utilizarea unor astfel de adjective (*magnific, celebru, proeminent, extraordinar, masiv, clasic* etc.) într-un articol special⁶, analizând devierile, destul de numeroase, de la standardul literar, mai ales, în presă. Se subliniază faptul că numeroși vorbitori de limbă română nu le mai sesizează ca abateri, ca niște corpuri eterogene. Este exprimată ferma convingere că toate devierile de la normă apar, mai întâi, în vorbire; există și influențe externe care duc la apariția în orice limbă a unor structuri noi, „antinorme”.

În opinia M. Avram, în asemenea cazuri este vorba de adjective care au sens de superlativ, dar formă de pozitiv⁷.

O crimă **monstruoasă** trebuie să nască o pornire **uriașă** de răzvrătire universală [...] (L. Rebreanu).

La început acest „ce-mi pasă!” fu pentru provinciali o **supremă** mângâiere (B. Delavrancea).

On nous servit de **délicieuses** *baclavas*; du café dans de **superbes** *félidjanes ornées*, et de **magnifiques** *narguilés au toumbak parfumé* (P. Istrati).

IA cu valoare de inferioritate se formează cu ajutorul adjectivelor ce conțin în semantica lor noțiunea de „puțin”, „mic” etc.:

a) [...] et je ne vois aucun inconvénient à vous donner ce que vous demandez à l'égard d'une si **infime** créature (A. Dumas-tatăl).

b) [...] *C'était beaucoup pour l'honneur, mais c'était médiocre pour le bien-être* (A. Dumas-tatăl).

Lingvistul francez M. Grevisse admite capacitatea acestor forme de a pierde valoarea de superlativ care coboară „au niveau de simples positifs” și se pretează unei varieri în direcția amplificării sau diminuării: *un incident très minime*⁸.

Astfel de forme pot deveni în unele contexte obiectul comparației, afirmă A. Jeanrenaud⁹, citând drept exemple adjectivele *absolu, énorme, essentiel, parfait*. Ideea este susținută și de J. Goes¹⁰, care subliniază caracterul relativ al afirmației despre imposibilitatea gradării / intensificării unor adjective ce exprimă o limită care nu poate fi depășită: *parfait, exceptionnel, extraordinaire, etc.*

În procesul de studiere a tipologiei structurilor cu IA am înregistrat câteva fraze ce confirmă ideea posibilității intensificării unor adjective de felul celor la care ne referim:

[...] *aussi je la connais très peu, mais je sais que c'est une femme absolument supérieure* (M. Proust).

[...] *de aceea e cunoscut foarte puțin, dar știu că este o femeie cu totul superioară* (M. Proust).

Intensificarea adjectivului *supérieur* (*superioară*) există atât în secvența în limba franceză, cât și în traducerea ei în română. Se recurge la efectul singularizării calității de *supérieur* cu ajutorul adverbului *absolument* care exclude orice dubii referitor la gradul de intensificare ilustrat de acest exemplu. În limba română acest mod de graduire intensivă este transmis prin *cu totul superioară* care este, de fapt, tot o abatere de la regula ce nu recomandă graduirea unor astfel de adjective.

O explicație similară a exemplului citat în limba franceză poate fi adusă și în cazul următor:

Vous voyant sans cesse entouré de musquetaires à l'air fort superbe [...] (A. Dumas-tatăl).

Văzându-vă mereu înconjurat de muschetari cu o ținută atât de mândră [...] (A. Dumas-tatăl).

În varianta română dispăre amplificarea valorii de superlativ a lui *superbe* din limba franceză, ea fiind înlocuită printr-un alt adjectiv – *mândră*, ce generează o structură cu valoare de IA *atât de mândră* și evită astfel graduarea lui *superb*.

M. Cohen consideră că cele mai uzuale dintre aceste forme exprimă un grad unic, o calitate extremă: *extrême, unique, complet, total, excellent, éternel* etc. Incluse într-un context strict și expuse într-un stil exact, ele nu compoartă, în opinia autorului, valoare de intensificare, ceea ce explică parțial situațiile în care astfel de adjective, adverbe sau substantive sunt graduate¹¹. Motivele ce stau la baza acestui fenomen trebuie stabilite în fiecare caz aparte. V. Marin, de exemplu, consideră că lucrul acesta se întâmplă în virtutea unor necesități de ordin afectiv, când vorbitorii simt necesitatea de a exprima o intensitate mai înaltă, „cu toată vigoarea, chiar și sub forma unor construcții pleonastice...”¹². Putem exemplifica această afirmație printr-o frază extrasă de pe paginile cotidianului *Flux*, dintr-un articol polemic ce-i aparține lui C. Tănase:

Rămânând în cadrul aceleiași cununi de idei, vreau să pun, fără nici un gând rău, o întrebare profund de adâncă, născută în dulci chinuri ideologice (Flux, 24 mai 2000).

Este vorba de o structură a IA ce vădește o utilizare intenționată a sintagmei pleonastice *profund de adâncă*, pentru a crea un efect stilistic ironic, paralel celui de intensificare a ideii la care se referă autorul articolului.

Funcționarea tradițională a adjectivelor ce conțin un grad de intensitate înaltă în semantica incipientă în limba română și franceză presupune ideea că nu ele se pretează calificării ci, din contra, sunt cele ce atribuie o amplificare a calității sau acțiunii la care se raportează prin faptul că intensitatea maximă sau cea minimă a calității lor influențează anturajul lexical, generând structuri purtătoare

a valorii de IA care au un grad diferit de complexitate.

În concluzie: semantica adjectivului trebuie să admită posibilitatea unei judecăți de valoare cu un caracter subiectiv; în astfel de situații se produce interacțiunea unor factori de natură semantică, sintactică și stilistică. Rolul adjectivului în acțiunea de intensificare a valorii se materializează și prin faptul că el creează o bază solidă pentru adverbe în cadrul cărora fenomenul IA se manifestă din plin grație diferitelor modele care variază de la o limbă la alta, de la un registru al limbii la altul.

NOTE

¹ Apud Rivara, R., *Adjectifs et structures sémantiques scalaires*. // *L'Information grammaticale*, 1993, nr. 58, p. 40-46. O analiză mai detaliată a adjectivelor obiective / subiective o găsim în articolul lui Marquez E. *Classification des adjectifs: étude exploratoire sur l'organisation sémantique-pragmatique des adjectifs* // *Langages*, nr. 132, 1998, p. 87-105.

² Buffard-Moret, B., *Introduction à la stylistique*, p. 70-71.

³ Ciobanu, A., *Sintaxa practică*, p. 11.

⁴ Repina, T., *Cu privire la problema așa-zisei „mentalități verbale”* (Studiu comparativ tipologic privind unele limbi romanice), p. 67.

⁵ Mihăescu, N., *Abateri de la exprimarea corectă*, p. 87.

⁶ Ciobanu, A., *O deviere de la norma literară: „superlativul excesiv”*, p. 33-40.

⁷ Avram, M., *Gramatica pentru toți*, p. 126.

⁸ Grevisse, M., *Le français correct. Guide pratique*, p. 178.

⁹ Jeanrenaud, A., *Langue française contemporaine*, p. 74.

¹⁰ Goes, J., *L'adjectif. Entre nom et verbe*, p. 70.

¹¹ Cohen, M., *Nouveaux regards sur la langue française*, p. 186.

¹² Marin, V., *Stilistică și cultivare a vorbirii*, p. 184.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Avram, M., *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas, 1997, 597 p.

2. Buffard-Moret, B., *Introduction à la stylistique*, Paris, DUNOD, 1998, 128 p.

3. Ciobanu, A., *Sintaxa practică*, Chișinău, Lumina, 1991, 280 p.

4. Ciobanu, A., *O deviere de la norma literară: „superlativul excesiv”* // *Limba Română*. Revistă de știință și cultură, nr. 1, 2003, Anul XIII, Chișinău, p.33-40.

5. Cohen, M., *Nouveaux regards sur la langue française*, Paris, Editions sociales, 1963, 315 p.

6. Goes, J., *L'adjectif. Entre nom et verbe*, Paris, Bruxelles, Edition Duculot, 1999, 348 p.

7. Grevisse, M., *Le français correct. Guide pratique*, Paris, Louvain-la-Neuve, Duculot, 1989, 440 p.

8. Jeanrenaud, A., *Langue française contemporaine*, Iași, POLIROM, 1996, 407 p.

9. Marin, V., *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Chișinău, Lumina, 1991, 345 p.

10. Mihăescu, N., *Abateri de la exprimarea corectă*, București, Editura Științifică, 1963, 118 p.

11. Repina, T., *Cu privire la problema așa-zisei „mentalități verbale”*. (Studiu comparativ tipologic privind unele limbi romanice). // *Omagiu lui Grigore Cincilei*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 1997, p. 67-79.

12. Rivara, R., *Adjectifs et structures sémantiques scalaires* // *L'Information grammaticale*, 1993, nr. 58, p. 40-46.